

Structura ritualurilor carcerale

Stefan, Bruno

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Stefan, B. (2005). Structura ritualurilor carcerale. *Revista Română de Sociologie*, 16(5-6), 535-564. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-53847-7>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer Free Digital Peer Publishing Licence zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den DiPP-Lizenzen finden Sie hier:

<http://www.dipp.nrw.de/lizenzen/dppl/service/dppl/>

Terms of use:

This document is made available under a Free Digital Peer Publishing Licence. For more Information see:

<http://www.dipp.nrw.de/lizenzen/dppl/service/dppl/>

STRUCTURA RITUALURILOR CARCERALE

BRUNO ȘTEFAN

Antropologii definesc ritualul ca pe o activitate repetitivă, standardizată din punct de vedere cultural, cu un caracter primordial simbolic, efectuată în scopul influențării acțiunilor umane (sau, cel puțin, permițându-le să înțeleagă mai bine locul lor în lume) și fiind de domeniul supranaturalului¹. Pentru Durkheim riturile sunt „reguli de conduită care îl învață pe om cum să se comporte în prezența obiectelor sacre”². Importanța ritualurilor nu constă în crearea unei modalități de apropiere de ființe supranaturale, ci în crearea unor modalități de exprimare a dependenței sociale a oamenilor.

Ritualul poate fi definit ca *un comportament simbolic repetitiv și standardizat din punct de vedere social*³.

Ritualul e o componentă evidentă a vieții carcerale. Autoritățile și deținuții încearcă să-și sporească prestigiul cu ajutorul ritualurilor. Ei se folosesc de ritualuri pentru a-și promova politica sau interesele în interiorul penitenciarelor. Prin participarea la rituri, ei se identifică mai ușor cu o anumită viziune despre lume și despre pedeapsă, ce poate fi percepută prin reprezentări simbolice. Prin intermediul ritualurilor putem înțelege ce se întâmplă în penitenciare, fiindcă acestea reprezintă o lume ce trebuie simplificată în mod drastic, dacă vrem să o înțelegem.

Cadrele folosesc ritualurile pentru a-și legitima autoritatea, iar deținuții ripostează cu rituri de delegitimare. Cei mai mulți văd ritualul ca pe un soi de înfrumusețare a „adevăratelor” activități din penitenciar.

După David I. Kertzer⁴ ritualurile se caracterizează prin câteva elemente importante:

Formalismul este una din primele caracteristici ale ritualului. El respectă secvențe standardizate și extrem de rafinate și nu întâmplător e pus în scenă în locuri speciale și la date care au un înțeles simbolic aparte.

Istoricitatea este altă caracteristică a ritualului. El ne face să înțelegem lumea în care trăim prin raportare a prezentului la trecut și a trecutului la prezent.

¹ Raymond Firth, *Elements of Social Organisation*, London, Editura Watts, 1951.

² Emile Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*, Iași, Editura Polirom, 1995.

³ David I. Kertzer, *Ritual, politică și putere*, București, Editura Univers, 2002, p. 22.

⁴ David I. Kertzer, *op.cit.*, p. 22–25.

„Impunând modele subtile dar statornice, ritualul conectează trecut, viitor și prezent, abrogând timp și istorie”⁵.

Ritualul are o *matrice socială*. Ritualurile se impun grație condițiilor sociale în care oamenii trăiesc.

Ritualul se adresează *emoțiilor* și nu rațiunii. El ne afectează simțurile pentru a ne oferi o logică a realității.

Dramatismul este o altă caracteristică. Fiecare om inventează mici drame, al căror personaj principal este. Ritualul oferă oamenilor șansa de a participa în astfel de drame și de a se observa interpretând anumite roluri.

Symbolismul constituie substanța ritualului.

Condensarea se referă la calitatea simbolurilor individuale de a unifica și reprezenta o diversitate de conotații.

Plurivocitatea reprezintă varietatea conotațiilor conferite fiecărui simbol. Același simbol poate fi înțeles de oameni diferiți în feluri diferite.

Ambiguitatea arată că simbolul nu are o conotație exclusivă.

Conservatorismul arată că formele de ritual tind să se schimbe mult mai lent decât alte forme de cultură.

Cu toate că suntem înrădăcinați în lumea materială și influențați de forțe fizice, le percepem și le evaluăm printr-un mecanism de simboluri. Comunicăm prin simboluri și una din modalitățile de comunicare simbolică e ritualul. *Ritualurile sociale creează o realitate care nu ar avea nici un sens fără ele. Pentru că este foarte posibil să știi ceva și pe urmă să descoperi cuvintele care să exprime acel ceva. Dar este imposibil să avem relații sociale fără evenimente de ordin simbolic*⁶.

Unul din cele mai importante aspecte ale ritualurilor carcerale este acela de a-i familiariza pe noii membri cu valorile și tradițiile ce constituie cultura penitenciară. Durkheim spunea că prin ritual oamenii proiectează într-un plan cosmologic ordinea seculară și social-politică în care trăiesc. Prin intermediul ritualului oamenii dau valoare de simbol *sistemului de relații sociale corecte dintre indivizi și grupuri*. Peste tot în lume oamenii au tendința de a sacraliza climatul social-politic în care trăiesc, pentru a reduce rolul arbitrariului în gestiunea organizațiilor. Oricât de cruntă ar fi soarta lor, deținuții rămân supuși, adaptându-se arhetipurilor⁷ tradiționale ale vieții de zi cu zi din penitenciar, cu credința că acele arhetipuri sunt inevitabile. Cei mai mulți acceptă convențiile carcerale fiindcă ele sunt singurele realități posibile pe care le cunosc.

⁵ Barbara Myerhoff, *Secular Ritual*, Assen, Van Gorcum, 1977.

⁶ Antonio Gramsci, *Texte filozofice alese*, București, Editura Politică, 1979.

⁷ Pentru Carl Gustav Jung arhetipul este o figură fundamentală și primordială a imaginarului, pe care individul îl descoperă în procesul de conștientizare a locului său în univers. El este element al unei structuri a inconștientului colectiv, model ordonat și ordonator înscris în inconștient și dotat cu un dinamism constitutiv. Arhetipul este o schemă, formă sau matrice transistorică și atemporală, al cărui rol este de a lumina o constelație de semnificații latente și dinamizate existente în viața socială. Vezi C.G. Jung, *În lumea arhetipurilor*, București, Editura Jurnalul Literar, 1994.

Fiecare instituție are o mitologie proprie, care-i explică originea, îi definește identitatea, îi justifică activitățile și îi afirmă superioritatea. Miturile îi fac pe oameni să reacționeze pozitiv la simbolurile vehiculate de liderii lor. Miturile promovează statu-quo-ul în vremuri de stabilitate și cartografiază schimbările în vremuri de restriște. Atunci când discursul unui individ e vitregit de limbajul mitologic și de leit-motivele mitologice, ceea ce rămâne nu are multă substanță. În practică, ritualul deține un rol fundamental în propagarea miturilor. Simbolurile ce punctează semnificativ derularea ritualului constituie premisele pentru înțelegerea vieții sociale și totodată determină atitudinea publicului față de diverse personaje care populează scena publică⁸. Fiind nonverbale, ritualurile nu au antonime. De aceea, ele conduc la armonizarea voințelor, fără să provoace reacții recalcitrante. Ritualurile au rolul de a integra activitățile cotidiene într-un plan superior, ce ține de politica și valorile organizației. Una din funcțiile ritualului este de a produce solidaritate, chiar în absența oricăror convingeri comune.

Ajunși la cheremul semenilor lor, deținuții simt nevoia de a se alina, sperând că în închisoare pot găsi și înțelegere sau dreptate. Pentru acest lucru, ei participă la ritualuri de comuniune socială, care exprimă tendințe intime de solidaritate socială. După Durkheim *nici o societate nu poate exista, dacă nu simte nevoia de a afirma și reafirma la intervale regulate sentimentele și ideile colective ce constituie unitatea și personalitatea acesteia. Această reconstituire morală nu poate fi realizată decât pe calea reuniunilor, ședințelor și mitingurilor, în cadrul cărora indivizii, fiind solidari unii cu ceilalți, își reafirmă în comun sentimentele comune; ca rezultat avem de-a face cu ceremonii care nu se deosebesc de ceremoniile religioase obișnuite, fie ca gen de obiectiv, adică rezultatul obținut, fie prin procedură aleasă în vederea obținerii unui astfel de rezultat⁹.*

Ritualul nu reflectă toate aspectele unei instituții, doar pe acelea care îi caracterizează pe toți membrii săi. Fiind o simplificare și stereotipizare a unor simboluri, ritualul nu reflectă realitatea, ci o deformează și o recrează.

Regulamentele penitenciare pot fi privite ca un totem, datorită procesului de fetișizare a lor. Fiecare se agață de ele, pentru că reprezintă instrumentul care poate pune ordine în instituție și controlează anarhia.

Ernst Cassirer spunea că persoana care participă la ritual trăiește o emoție, nu un gând. În timp ce crezurile se schimbă, ritualurile persistă. După Durkheim *ritualul este un mijloc prin care ne exprimăm dependența socială; ceea ce este valoros în ritual este implicarea emoțională și participarea noastră în comun și nu explicațiile pe care le dăm acestor rituri. Această solidaritate fără consens este dată de ambiguitatea simbolurilor utilizate. Simbolurile sunt **recuzita** ritualului, ele dau naștere la sentimente comune de simpatie și identitate. Prin recuzită înțelegem acele elemente simbolice precum sloganul, cântecele, încurajările, gesturile expresive, uniforme, etc. Deoarece aceste simboluri capătă o semnificație sentimentală care simbolizează*

⁸ David I. Kertzer, *op. cit.*, p. 26.

⁹ Emile Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*, Iași, Editura Polirom, 1995.

*sentimente nutrite în comun față de instituție, recurgerea constantă la aceste simboluri asigură o retrăire comună și o reafirmare a acestor sentimente reciproce*¹⁰.

Ceea ce este persuasiv în ritual este felul în care descurajează gândirea critică. Ceea ce este exprimat este adevărat, fiindcă prin formalizarea limbajului a devenit singura alternativă.

Directorul penitenciarului este fără îndoială cel mai mare actor de ritual și cel mai mare manipulator de simboluri. Însă el nu le controlează în întregime, deoarece acestea au un bagaj de conotații și un trecut emoțional. Unele conotații nu pot fi create prin decrete.

Informațiile pe care le primim din mediu sunt procesate grație unor sisteme preexistente de cunoaștere schematizată și abstractizată, sisteme cunoscute sub numele de stereotipii sau scheme. Ele sunt sisteme simbolice abstracte care ne structurează cunoașterea lumii sociale. Ele direcționează atenția spre informații relevante, ghidează interpretarea și evaluarea, propun inferențe atunci când informația este ambiguă sau deficitară și facilitează memoria. Prin procesul de categorizare a experienței alocăm un înțeles definitoriu evenimentelor din lumea înconjurătoare. Stereotipiile sunt scheme simplificate prin care sunt atribuite caracteristici favorabile sau defavorabile tuturor persoanelor sau obiectelor din mediu. Aceste scheme sunt cristalizate cu ajutorul unor cuvinte ce conțin o anumită încărcătură semantică: țiganul, comandantul, mascații, jetul, carcera etc. În aceste persoane sau obiecte se focalizează o reprezentare puternică, ce provoacă imediat anumite atitudini sau dispoziții psihologice. Prin stereotipii individul se confundă cu grupul din care face parte și toți membrii unei colectivități par identici, nediferențiați unii de alții. *Un stereotip social există atunci când mai mulți membri ai unui grup accentuează diferențele existente între membrii grupului lor și membrii altui grup*¹¹. În acest sens, ritualurile au rolul de a produce rapid departajarea dintre cele două grupuri existente în penitenciare: cadre și deținuți. Stereotipurile sunt deci mecanisme proiective, deoarece permit indivizilor să-și exprime tendințele inconștiente.

Relațiile de putere sunt învăluite într-o mantie simbolică mistificatoare, impusă de existența ierarhiei. Cu cât inegalitatea sporește într-o instituție care are idei egalitariste, cu atât este mai răspândită mistificarea. Prin mistificare – reprezentarea simbolică a ordinii politice de o manieră care diferă de relațiile de putere reale din cadrul unei organizații – se legitimează inegalitatea și sunt încurajate tot felul de reprezentări ale ordinii politice. *Mistificarea este un produs al structuralizării sociale a realității. Prin ea are loc o **destructuralizare socială a realității** și o **structuralizare socială a ignoranței**, încurajată de cei de la putere pentru a-i împiedica pe oameni să-și dea seama de rolul dependent pe care îl joacă, deși într-un anume sens ei vor să-l joace*¹².

¹⁰ David I. Kertzer, *op. cit.*, p. 29.

¹¹ Willem Doise, Jean-Claude Deschamp, Gabriel Mugny, *Psihologie socială experimentală*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 26.

¹² James D. Shaughnessy, *The Roots of Ritual*, Grand Rapids, Michigan, Eerdmans, 1973, p. 47.

Cei ce obțin puterea o instituționalizează, pentru a o face mai puțin vulnerabilă la atacurile rivalilor; ei își depun puterea în „banca ritualului”. Aceasta se face prin ritualizarea treptată a modului de comunicare. Cu cât procesul ritualizării continuă, cu atât mai puțin comunicarea apare ca fiind o creație a celui ce informează și pare să fie repetarea unui set de roluri distribuite de funcția care pare a-l deține pe el. Astfel realitatea e răsturnată și creația deținătorului de putere pare să-l fi creat pe el.

Una din trăsăturile distincte ale ritualului este abilitatea de a armoniza simboluri contradictorii, în timp ce diminuează percepția de incongruitate.

Oamenii își formează imaginea de sine prin identificarea simbolică cu grupurile în care trăiesc. Prin simboluri, individul este integrat în grup și tratat ca membru privilegiat. De aceea acceptarea într-un grup se face printr-un *ritual de inițiere, de recrutare*, numit deseori *botez*. Scopul major al acestui ritual este de a-i modifica individului definiția despre el însuși avută anterior, cu prilejul altor roluri și loialități. Cu cât este mai mare tranziția spre noul rol, cu atât sunt mai elaborate aceste rituri¹³. Complementare sunt ritualurile de purificare și poluare, un sistem de tabuuri și practici rituale care îi deosebesc pe membri de restul lumii. În *ritualurile de inițiere, omului i se conferă un alt nume, fiindcă ceea ce primește prin ritual e un nou eu*¹⁴. Acesta este de regulă porecla. Ritualul creează roluri sociale. Ele sunt și ritualuri de *de-investire*. Individului îi sunt luate, în cadrul unui ceremonial, simbolurile autorității pe care a deținut-o.

Legăturile de dependență față de lumea liberă sunt permanent reînnoite prin *ritualurile vizitelor oficialităților*. Meticulozitatea organizării acestor vizite simbolizează identificarea autorităților cu cei de la putere. Ele arată că penitenciarele nu sunt chiar la marginea lumii, că de ele se ține cont, că există o putere care reglementează viața lor. Aceste ritualuri au și rolul de a impresiona pe vizitatori. În același timp, ele exprimă continuitatea autorității, în ciuda schimbărilor de personal.

Ritualurile de legitimitate sunt însoțite de *ritualuri de obediență*. Apar însă ca replică și *ritualuri de rebeliune*. Ele servesc însă la adâncirea inegalităților de putere. *Prin acest ritual indivizii sunt capabili să-și ventileze resentimentele determinate de rolul inferior ocupat în societate, iar pentru că fac acest lucru permit sistemului să continue*¹⁵.

Mitingurile de protest constituie unul din cele mai eficace mijloace de a demonstra solidaritatea. Ele nu numai că întăresc comunicarea cu autoritățile, dar reîntăresc solidaritatea și amplifică opoziția față de cadre. Ele sunt organizate în locuri simbolice: în fața sediului administrativ, sub geamul directorului. E vorba de o capturare simbolică a unui spațiu. Au loc înlănțuiri de constelații de simboluri cu mare încărcătură: sloganurile sunt atent alese, ținuta e semnificativă etc.

¹³ Arnold van Gennep, *Riturile de trecere*, Iași, Editura Polirom, 2000.

¹⁴ Ernst Cassirer, *Filosofia formelor simbolice*, 1955, în G.G. Constandache, *Introducere în filosofia contemporană. Texte și comentarii*, București, Editura Politehnica, 1990.

¹⁵ Max Gluckman, *Essays on the Rituals of Social Relations*, Manchester University Press, 1962. Manchester,

Riturile contestatare sunt frecvent interpretate ca o formă de perpetuare a armoniei sistemului. Ele sunt supapele de siguranță care îngăduie manifestarea opoziției, dar fără consecințe nefaste, păstrându-se intacte sistemul și liderii acestuia.

Cei care și-au dezvoltat mijloace rituale de controlare a conflictelor și-au creat un avantaj competitiv asupra acelor care nu dețin un astfel de mecanism de control. Konrad Lorenz spunea că *toate mijloacele care asigură comunicarea neechivocă sunt folosite identic în manifestările de ritualizare. Mimica exagerată, repetiția redundantă și intensitatea caracteristică se evidențiază în majoritatea ceremoniilor umane. Accelerarea măsurată, frecvența și amplitudinea constituie simptomele care caracterizează comportamentul ceremonial... Explozia de formă și culoare, toată pompa și spectaculozitatea sunt perfecționate de-a lungul istoriei culturii în scopul atingerii acelorași obiective*¹⁶.

Jocurile de fotbal dintre cadre și deținuți simbolizează dominația autorității, iar a reuși să-i învingi se traduce în plan simbolic în posibilitatea eliberării de opresori.

Din momentul în care au apărut ostilitățile, au fost create și ritualurile care să le exprime. Ele îmbracă forme diferite de manifestare, reușind uneori să limiteze agresiunea fizică, prin recurgerea la forme simbolice de beligeranță. Multe rituri sunt organizate doar de o singură tabără, proferând inferioritatea morală a celorlalți și glorificând superioritatea participanților.

Importanța lor este una psihologică: reduc nivelul de anxietate și le dau impresia, mult mai sănătoasă, că au totuși cât de cât un control asupra vieții lor. *Exerciții de alinare a conștiinței, ele asigură un fel de anestezie socială acelor pe care îi influențează*¹⁷.

În cazul luării de ostatici din rândul cadrelor, printr-un proces de transformare simbolică, însuși guvernul devine ostatic. Deținuții nu au speranță în privința realizării unui dialog cu publicul; ei speră doar să atragă atenția de moment a lui, cu ajutorul unor acțiuni dramatice, bazate pe un simbolism complex. Ei adoptă simbolurile justiției de stat, însă cu un sens inversat, arătând că și arestarea lor este de fapt tot o răpire.

Oamenii se simt oprimați de forța covârșitoare a autorităților, atunci când nu dispun de un mecanism de organizare. Absența unei organizări și inferioritatea sunt deseori înrudite. Cadrele încearcă să prevină apariția oricăror forme de organizare, pentru a-și menține controlul asupra deținuților, iar dominația lor trebuie să fie în mod constant recreată. Nici un om nu poate argumenta în genunchi. Același sentiment care îl menține în această atitudine fizică îl va menține într-o atitudine mentală echivalentă.

În Veneția renașcentistă oficialitățile țineau un registru – *Libro Cerimoniale* –, în care consemnau care ceremonie anume a avut loc pentru care demnitar anume, pentru ca în viitor oaspeții să fie primiți cu ritualul cuvenit fiecăruia. Ei erau

¹⁶ Konrad Lorenz, *Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 24.

¹⁷ David I. Kertzer, *op. cit.*, p. 148.

interesați nu doar de impresionarea străinilor, ci și de propria lor poziționare în cadrul ritualului.

Pentru Bronislaw Malinowski *cu cât natura este mai mult înțeleasă, cu atât ritualul este mai puțin necesar; atunci oamenii înlocuiesc o mare parte a magiei cu știința. Valoarea riturilor rezidă în atracția exercitată asupra ignorantului, care nu este în stare să-și dezvolte pe deplin facultățile critice... Fără credință nu există rit*¹⁸.

1. RITUALURILE DE ÎNȚIERE

Prima impresie marcantă pentru un individ care sosește întâia oară în penitenciar e contrastul puternic între realitatea detenției și ideile pe care le avea înainte despre așa ceva: o experiență interesantă și inedită, posibilitatea de a reflecta în liniște asupra vieții de până atunci și asupra viitorului, singurătatea necesară pentru clarificarea minții, etc. Însă încă de la intrare are loc o cădere psihică și morală. Arhitectura opresantă, încăperile standardizate care reprezintă antiteza confortului, gratiile de la geamuri, diferența enormă între clădirea cadrelor și cea a deținuților, gardul înalt întărit cu sârmă ghimpată și păzit de polițiști înarmați, răceala cadrelor, ținuta degradantă a celorlalți arestați, hainele lor uzate, rupte, murdare, mirosind puternic a transpirație, prea mari sau mult prea mici pentru statura lor, dându-le un aspect jalnic, încălțăminte scâlciată, tunsoarea de cele mai multe ori aproape totală, accentuând parcă și mai mult ideea că ei sunt altfel decât oamenii obișnuiți, palmele murdare, înnegrite, unsuroase, pline de bățături, vrând parcă să spună că în închisoare munca nu-i o joacă, ci ea se aplică la maximum posibil, disciplina severă, depersonalizată, militarizată până la absurd, ce-i obligă pe arestați să se adune în plutoane și să meargă în cadență, bătând asfaltul din curtea penitenciarului și ocolind-o în felul acesta inutil de zeci de ori – toate acestea, observate în primele clipe la intrarea în instituție, înlătură oricărui nou venit ideea că în pușcărie poate să-și păstreze elementele de normalitate ale comportamentului. Într-un asemenea mediu – și intuind că lucrurile stau și mai rău decât a văzut la început – sentimentul de autoapărare al individului se întărește, fixat pe instinctul de conservare și stimulat de dorința de a rezista mai ușor și cu mai puține pierderi pe durata detenției.

Intrarea unui individ pentru prima dată într-un penitenciar produce un șoc foarte puternic, deoarece are loc o deposedare radicală de vechile roluri, de identitățile sale sociale. Experiența carcerală este o confruntare cu dezordinea, deși închisoarea se definește prin contribuția sa la menținerea ordinii sociale. Prin înjosirile, degradările, umilirile și pângăririle eului – procese care definesc ritualul botezului – se produce o distrugere a demnității umane și a capacității de apărare a interiorității individului. Din această perspectivă, putem vorbi de o politică de apartheid spațio-temporal.

¹⁸ Bronislaw Malinowsky, *Magic, Science and Religion*, Glencoe, Free Press, 1945, p. 14.

Ritualurile de inițiere sunt în mod necesar degradante: depozitarea de obiectele personale, pierderea unor drepturi civile (cum ar fi dreptul de a dispune de bani, de a completa cecuri, de a vota, de a adopta, de a cumpăra și vinde mobilier și bunuri de valoare mare etc.)¹⁹, vizita medicală obligatorie, contactul cu directorul și înmânarea cazarmamentului o dată cu instructajul cu privire la „regulile casei” și desemnarea unor spații personale și a unor roluri instituționale – sunt procese prin care trec atât deținuții, cât și cadrele în momentul angajării (cu excepția derivării de unele drepturi civile). Acesta este un tratament de masă, impersonal, care are rolul de a integra noul „client” în rutina funcționării carcerale.

În cazul femeilor deținute, umilirea este și mai dificilă. Despuieră corpului, expunerea lui unor agresiuni reale sau simbolice, tratarea lor ca obiect, palparea brutală sau cu subînțeles, tunderea obligatorie a podoabei capilare, urâtirea corpului în procesul de „despăduchere” și „dezinfectare”, îmbrăcarea lui într-o ținută standard, în culori ale murdăriei (gri cu maro) și în mărimi disproporționate, precum și obligația de a arăta supunere și obediență față de aceste tratamente de internare și față de personalul care le efectuează – produc un șoc mai greu de suportat.

Ruptura nu este numai cea produsă de separarea de familie, de prieteni, de colegi, ci și cea de separare de sine, de trecutul de om liber. Atentatul la imaginea de sine este necesară pentru tratarea indivizilor în același mod.

Deținutul nu are nici o putere asupra vieții sale cotidiene. Nu poate alege momentele când să mănânce, să doarmă, să se plimbe, persoanele cu care să împartă aceeași cameră sau același pat. Dispare astfel orice autonomie, orice inițiativă, orice responsabilitate. *Regulile formale și informale care organizează diferitele aspecte ale vieții sale cotidiene sunt organizate pentru infantilizarea sa, pentru regresia sa psihologică. El nu poate să-și repare singur televizorul adus de acasă (și asta dacă i se permite un televizor, căci un frigider nu are voie să dețină), ci trebuie să se supună formalităților administrative, care impun un ritual al reparațiilor. Infantilizarea ține și de slaba informare de care dispune. El descifrează greu simbolistica penitenciară, neexistând un manual al activităților pe care are voie să le facă sau nu. Această carență în informare întreține incertitudinea și insecuritatea. Dacă un deținut trebuie spitalizat, data transferului la spital nu îi va fi comunicată decât în ultimul moment, pentru ca el să nu-și programeze și organizeze evadarea cu acea ocazie*²⁰.

În botezul impus de autorități, cea mai semnificativă etapă este cea de conferire a altei identități. Dacă înainte vreme, în timpul naziștilor sau comuniștilor, deținutului i se atribuia un număr în locul numelui, care dispărea cu această ocazie, în ultimii ani are loc o extindere obligatorie a numelui. El nu se mai

¹⁹ Proces pe care Erving Goffman îl definea prin conceptul de „moarte civilă”, *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 25.

²⁰ Dominique Lhuillier, Aldona Lemiszewska, *Le choc carceral. Survivre en prison*, Paris, Bayard, 2001, p. 32.

prezintă cu denumirea: „sunt deținutul 11452” (considerată de specialiști ca o formă de mutilare a eului), ci cu denumirea: „sunt deținutul Popescu Ion, 27 ani, condamnat pentru viol la 5 ani închisoare”. În acest fel, fapta i se lipește obligatoriu de identitate, chiar și atunci când pedeapsa este contestată în justiție și individul este arestat preventiv. Ceea ce surprinde în procedurile de încarcerare este că preventivii, deci cei prezumtiv nevinovați, sunt deținuții cel mai prost tratați. Ei suportă cea mai brutală formă de încarcerare, primesc hainele, păturile și saltelele cele mai murdare, mai rupte și mai grosolane, sunt pedepsiți cu cea mai mare severitate pentru cele mai mărunte gesturi, nefiindu-le menționată interdicția și pedepsele alocate, sunt tunși în formele cele mai umilitoare, desfigurându-li-se înfățișarea într-o batjocură fățișă, sunt îmbrânciți, loviți, înjurați, înjosiți prin diferite procedee, obligați să tacă sau să adopte un respect forțat, să ia diverse poziții umilitoare (să se târască pe burtă, să stea drepti sau crăcănați la percheziții, să fie controlați și în anus, chipurile, pentru a verifica dacă nu au ascuns acolo droguri), să cerșească cu umilință, prin rugăminți politicoase și insistente orice lucru mărunț, cum ar fi o coală de hârtie pentru a scrie o cerere, un chiștoc de țigară sau chiar un fum de la țigara altui camarad. Acest tratament degradant la care sunt supuși arestații preventivi are rolul de a le reduce orice formă de apărare în procesul juridic, de a-i prezenta instanței în postura de infractori, de pușcăriași. Pentru că, în viziunea cadrelor, orice arestat a făcut ceva rău de a ajuns în închisoare, iar ascunderea faptelor și căutarea chichițelor juridice în vederea absolvirii de pedeapsă reprezintă o jignire adusă colegilor polițiști care l-au arestat.

Dacă deținutul este obligat să se prezinte cu o identitate în care este inclusă obligatoriu fapta și pedeapsa, el este apelat de către cadre în alte modalități, mai prescurtate dar nu mai puțin umilitoare: băi țigane, poponarule, coțcarule, violatorule, criminalule, etc. În acest fel, noua lui identitate, deja înjosită, este definitiv degradată. Stilul intim sau cu grad redus de formalism anulează orice posibilitate de distanțare socială, creând o complicitate cu cadrele, aflată însă în raporturi de subordonare, deținutul neputând să le apeleze în același mod. De cele mai multe ori, porecelele puse de cadre sau de colegii de celulă sunt imediat adoptate în apelarea individului: Piticu, Surdu, Mutu, Bau-Bau, Macumba, Grizatul, Flocea etc.

Luat în primire de un subofițer și plimbat pe la cabinetul medical și la laboratorul de psihologie, unde i se fac sumare controale, neurmăte de regulă de nici o măsură, decât în cazuri foarte grave, el va înțelege încă de la început că nici o apropiere sufletească nu va găsi între zidurile acestei instituții. Venit în închisoare ca urmare a unor fapte antisociale, el prezintă serioase tulburări de comportament, o moralitate grav alterată și un trecut încărcat ce-i apasă conștiința. După atâția ani de neînțelegere, el speră să poată vorbi în sfârșit, să fie ascultat, să fie înțeles. E pus însă să răspundă întrebărilor unor teste prin „da” sau „nu”, întrebări ce nu-i permit să-și descarce sufletul și să spere la un ajutor sincer și cald. Primind un diagnostic ce nu-l înțelege, el e trimis apoi o perioadă (ce durează de

regulă mai mult de 21 de zile, cât e legal) la carantină pentru a se acomoda cu viața de detenție. Șocul e mare și aici: insomnii, plânsete, dezorientare, slăbire, apoi sentimentul de victimizare, de culpabilitate, apoi nesiguranța și așteptarea până la intrarea în colectiv. Destul de repede dezamăgirea ia locul disperării. Părăsit de familie, jefuit de bunurile personale de către ceilalți deținuți mai vechi, obligat să ia contact cu mentalități și stiluri de viață greu de conceput înainte, el înțelege că e imposibil să rămână la distanță de partea rea a vieții de grup.

B.N. de 18 ani, arestat pentru furt, mărturisește²¹: *Când am intrat în cameră prima oară au venit șmecherii și plautoanele să mă vadă. M-au luat la întrebări și au încercat să mă înjosească (să îl supună perversiunilor sexuale – n.a., B.Ș.). N-am vrut și au zis că mă bat. Am țipat, am ieșit la raport și i-am spus comandantului. M-a mutat la o altă cameră. Acolo alți doi țigani târgovișteni au încercat să mă spurce. Am refuzat, m-au bătut, mi-au luat hainele și m-au lăsat în pace. Comandantul nu le-a făcut nimic. Noroc că am întâlnit un planton care-i cunoștea pe cei din orașul meu și el a fost pila mea. Tipul ăla m-a apărat până s-a liberat. Dar pentru că mă apăra trebuia să-i spal ciorapii, să-i dau din mâncarea mea și din pachetele primite de acasă.*

B.E. de 19 ani, arestat pentru furt: *La carantină are loc botezul. Acolo primești de toate: băți, palme, șmotru, bastâr, capace, mistrii, spagheman, spurcarea în gură sau în fund. Cine se opune lor capătă respect. Dar pentru asta îți trebuie forță. Cine pică de fraier așa rămâne tot timpul în pârnaie.*

Înțelegând încă de la început că ajutorul cadrelor nu va veni decât prea târziu sau în cazuri limită și că izolarea de ceilalți este imposibilă, convinși că vor fi etichetați tot restul existenței, cu sentimentul că vor fi depășiți de viață în ciuda eforturilor pe care le vor face – personalitatea lor alunecă treptat-treptat spre un proces de alienare. Frustrați de nenumărate lipsuri, neputând să-și descarce sistematic și firesc emoțiile și afectivitatea, în structura psihică a deținuților se produce o autointoxicație, exteriorizată prin resentimente: ură, invidie, dorință de răzbunare.

Având un perimetru de mișcare foarte redus în mediu penitenciar, la ei apare un fenomen ancestral de teritorialitate – comportamentul individului de apărare a teritoriului propriu – care se manifestă printr-o exagerată îndârjire în apărarea „spațiului personal”: locul de culcare, de alimentare, de muncă – și, de aici, printr-o agresivitate mărită.

Nevoiți să renunțe la o serie de obiecte de uz personal și la multe din plăcerile pe care și le puteau oferi în viața liberă (la alcool, jocuri de noroc, la viață sexuală normală), impunându-li-se un regim de viață sever, controlați fiind în toate activitățile și gândurile lor de un aparat de securitate bine pus la punct, ei vor simți că pedeapsa și traiul în închisoare îi duce spre degradare psihică. Revoltați la început, protestând, refuzând și sustrăgându-se regimului penitenciar, ei vor fi aduși treptat la „normal”, atât de către cadre, cât și de unii deținuți interesați în menținerea acestei stări de spirit.

²¹ Interviuurile au fost preluate din Bruno Ștefan, *Minorii în detenție*, teza de licență elaborată în 1993.

Procedurile de internare sunt însoțite de botezul deținuților, *care fac tot ce le stă în putere ca să-i arate cât mai limpede nou-sositului în ce situație jalnică se află. În cadrul acestui ritual de trecere, nou-sositul poate fi chemat cu apelativul **pifan** sau **boboc**, cuvinte care îi arată că e doar un simplu individ instituționalizat și, mai mult decât atât, că are un statut mult inferior chiar și în acest grup, aflat oricum pe o treaptă inferioară*²².

Botezul în celulă are loc pentru a stabili poziția socială pe care deținutul o va ocupa în viitor. El începe de multe ori cu confesiunea noului venit, care tinde să-și povestească fapta așa cum s-a petrecut ea în realitate. În ritualul botezului intervine în acel moment „prostirea”, fenomenul prin care un deținut mai versat îi oferă noului venit suport moral, prin reinterpretarea faptelor lui penale într-un mod liniștitor. Remușcărilor lui sunt repede înlocuite cu justificări ale faptelor comise, „fabricate” în penitenciar, la care individul aderă deoarece îi oferă rațiuni deculpabilizante. Diminuarea gradului de vinovăție ușurează conștiința lui și îi modifică poziția față de pedeapsă, pe care o apreciază din ce în ce mai aspră.

T.F. de 18 ani, condamnat la 4 ani pentru viol în grup: *lucrurile nu au stat așa cum scrie în dosar. Eram 3 tovarăși la bar și ea se tot uita la noi. Am invitat-o la masa noastră și apoi la mine acasă să bem ceva și să ascultăm muzică... Ea s-a dat la mine prima oară, apoi a vrut și cu ceilalți. Părinții ei au obligat-o să spună că a fost violată. (această interpretare se poate întâlni la foarte multe persoane condamnate pentru viol – n.n., B.Ș.).*

O.E. de 19 ani, condamnat la 4 ani pentru viol: *mult timp am regretat fapta comisă. Și acum cred că pentru ce am făcut pedeapsa e prea mică. Dar vedeți dvs., noi citim aici ziare și privim zilnic la televizor și vedem că se fac în țară fapte mai grave decât ale noastre. Și când e prins unul cu aceeași faptă ca a mea și condamnat la o pedeapsă mai mică, eu să nu mă revolt ? Unde e dreptatea ? Cei care dau bani cu sacul la judecători scapă mult mai ieftin și doar săracii sunt pedepsiți.*

C.N. de 27 ani, condamnat pentru trafic de droguri la 7 ani: *„Pentru un praf cât negru sub unghie am primit 7 ani, iar băiatul lui Țiriac e liber, deși, la câte droguri s-au găsit la el ar trebui să primească peste 200 de ani. Iar Mutu se plimbă liber prin toată lumea pentru fapte mai grave decât ale mele.”*

Selectarea și generalizarea unor aspecte negative din viața cotidiană sunt necesare pentru „confecționarea” unor argumente „obiective” în sprijinul propriului comportament trecut, actual sau potențial. *În acest mecanism se află sursa unui mod specific de a vedea lumea de către deținuți și anume ca fiind bazată pe individualism, omul trebuind să profite de orice ocazie pentru a-și atinge scopurile, indiferent de mijloacele folosite. Această convingere conduce la lipsa remușcărilor pentru faptele comise*²³.

²² Erving Goffman, *op.cit.*, p. 27–28.

²³ Gheorghe Florian, Dan Sterian și Mihai Stamatescu, *Studii psihosociologice privind mediul penitenciar*, București, editat de M.I. și D.G.P., 1987.

Pentru acest suport psihologic, vital pentru suportarea durtății vieții de detenție, arestatul nou-venit trebuie să plătească un preț, iar acest preț se stabilește în funcție de poziția lui socială anterioară. Dacă este căutat de rude și primește pachete cu alimente sau haine, va trebui să le împartă cu „șmecherul” care îi va oferi protecție. Dacă este sărac și necăutat, va trebui să efectueze o serie de munci înjositoare pentru protectorul său: să-i spele hainele (în special chiloții și ciorapii), să-i ofere din mâncarea lui, să spele WC-urile în locul acestuia, să facă suplimentar de planton etc.

Plata are loc imediat, iar ea reprezintă forma de acceptare a statutului de nepot. Refuzul ei atrage imediat represalii: bătăile, sustragerea puținelor bunuri rămase, în cadrul unei busculade aranjate, violul sau tentativa de viol, mutilările sau accidentările intenționate. Ele se repetă permanent până când deținutul clachează și acceptă protecția unui alt colocatar al celei. Doar puțini indivizi scapă de aceste violențe, grație forței fizice, relațiilor de simpatie pe care le poate genera de la început sau dezinteresului acordat persoanei sale de către ceilalți deținuți.

Într-un mediu care anulează orice solitudine, în care spațiul personal al celui mai norocos deținut se apropie de un metru pătrat, toți participă la botezul unui nou venit. Teama de represalii în cazul refuzului de participare creează o nouă înjosire a celorlalți, datorată faptului de a nu fi luat nici o măsură (și de a ști și ceilalți acest lucru).

Botezul își atinge punctul culminant al umilinței la duș, când spectacolul batjocoririi se concentrează pe nuditatea arestatului – subiect al ironiilor usturătoare. Această formă de pre-viol în grup e însoțită de un viol verbal (impotentule, păpușă etc.), apoi de amenințările cu lovirile pe sex sau cu castrarea și chiar de atingeri ale trupului novicelui.

Botezul nu numai că este cunoscut de către cadre, dar este și stimulat. *Înjosițiile sunt motivate oficial pe alte temeiuri, cum ar fi rațiunile sanitare (legate de curățenia latrinelor prin rotație), responsabilitatea pentru viață (legată de hrănirea forțată), pregătirea pentru viața din afară (legată de regulile privind ținuta corporală și vestimentară), **siguranța** (legată de regulamentele restrictive din închisori) ... Diferitele temeiuri pentru înjosirea eului sunt, foarte des, simple raționalizări, determinate de eforturile de administrare a activității cotidiene a unui număr mare de persoane, într-un spațiu limitat și cu cât mai puține resurse cheltuite²⁴.*

Tot printr-un ritual de inițiere trec și cadrele care se angajează în sistemul penitenciar. Majoritatea cadrelor sunt recrutate în funcție de dorința și râvna de a face carieră. Ceea ce contează este însă obediența față de ordinele superiorilor. Privite din afară din această perspectivă, ele par niște aparate perfect ascultătoare și funcționând mecanic. *Există chiar un narcisism în această obediență oarbă întrucât, reflectându-se în puterea care-i dă ordin, el își exaltă propria impunitate²⁵.* Cei care îi recrutează mizează pe lipsa lor de cultură și de instrucție și

²⁴ Erving Goffman, *op. cit.*, p. 51.

²⁵ Ruxandra Cesereanu, *Panopticum. Tortura politică în secolul XX*, Iași, Editura Institutul European, 2001, p. 87.

pe nivelul social inferior din care provin. Cadrele rasate și culte constituie o minoritate deseori ironizată.

Componentele psihologice esențiale în reușita unui botez al cadrelor sunt²⁶:

1. capacitatea de a dezumaniza deținutul;
2. obiceiul la cruzime (neutralitatea pudorii, ororii, scârbei, rușinii – ca reacții etice);
3. obediința de robot asumată ca virtute (el nu trebuie să gândească, ci să execute și să fie mândru că face ce i se cere);
4. impunitatea;
5. omnipotența politică, psihologică, financiară;
6. asumarea unui ideal de masculinitate aspră;
7. existența unor umilințe ale trecutului (în familie, în clasa socială).

În botezul cadrelor îndobânzirea este deci elementul fundamental. Noilor angajați li se inoculează ideea că deținuții sunt niște gunoaie sau rebuturi umane, a căror nocivitate trebuie neutralizată. Această viziune conduce la ideea unei relații de tip stăpân-sclav. Psihologii de la organizația Amnesty Internațional spun că la cadre domină un superego ce e combinat cu un spirit de elită. Antrenamentele, ritualurile și jargonul specific pe care-l cultivă (prețiozitatea limbii, de care am vorbit cu un alt prilej) au rolul de a le inocula ideea că alcătuiesc un corp de elită al societății. Accesul spre statutul de profesioniști este dat de trecerea examenului de înrăire, ca parte esențială a ritualului de botez. Înțelegerea unui nou angajat se petrece sub supravegherea atentă a unui cadru mai vârstnic, care-i evaluează tehnicile de umilire învățate în școala de instruire sau de la superiorii săi direcți. Examinarea nu trebuie realizată oricum, ci în cadrul unui spectacol, al unui ceremonial. Printre tehnicile de umilire utilizate, menționăm: ridiculizarea trupului, umilirea verbală (sexuală sau religioasă), raderea bărbii și a părului, scuiparea deținuților, lovirea bine gândită și proporționată, perchezițiile fulger, interzicerea unor alimente sau produse (Coca Cola, radioul, șahul etc.), scoaterea deținuților pe platou în ținută sumară în timpul iernii, ruperea hainelor, a nasturilor, interzicerea podoabelor etc.

În procesul de înrăire, cadrele sunt învățate să fie prudente, să amenințe doar atât cât le stă în putere să înfruptuiască, să judece la rece, să pedepsească fără să lase urme, să se adapteze schimbărilor politice, sociale, culturale, astfel încât să-și mențină puterea până la pensie. Împrietenirea cu deținuții este sever sancționată, de aceea foarte rar ajung angajații să aibă relații de amiciție cu deținuții sau să-și ceară iertare. O asemenea situație ar anula tot efortul îndobânzirii și l-ar aduce pe angajat în situația de a ceda psihic. Orice firav sentiment de prietenie este considerat nepotrivit cu munca lor, iar el va fi sancționat cu mutarea din angrenajul respectiv.

Cadrele care se angajează în sistemul penitenciar știu că nu au voie să vorbească despre fenomenele care se petrec în timpul serviciului, nu pot da declarații presei fără autorizația conducerii, nu au voie să colaboreze cu alte

²⁶ Ruxandra Cesereanu, *op. cit.*, p. 97.

instituții, nu au voie să dea telefoane în timpul serviciului și sunt chiar stimulate să-și ascundă identitatea în fața cunoscuților din lumea civilă. Toți angajații sunt învățați să spună că lucrează în mediul militar, iar pentru mai multă credibilitate, li se spune să menționeze și unitatea militară UM 0xxx. Muțenia și secretizarea obligatorie a activităților curente duc la o ruptură aproape totală a angajaților de vechii lor colegi și prieteni din lumea liberă. Ca o formă de compensare, le este favorizată angajarea familiei și impusă aproape obligatoriu înrudirea cu unele cadre mai vechi prin căsătorii, botezuri, cununii. Nepotismul în administrația penitenciară a fost stimulat printr-o hotărâre a conducerii DGP. Anulată la presiunea societății civile, ea a rămas sub forma unei circulare, prin care se menționa că sunt favorizate la angajare acele persoane care au rude în interiorul sistemului. Nepotismul ca virtute e vizibil și în studiile făcute asupra cadrelor. Cu nedisimulată mândrie se prezintă cazul închisorii din Gherla, unde s-a generalizat sistemul angajărilor din tată-n fiu și al înrudirilor dintre angajați până într-acolo încât s-a ajuns ca toți angajații să aparțină uneia din cele 4–5 familii dominante.

Botezul unui cadru (în special al unui cadru militar – casta dominantă în sistem) presupune atribuirea unei noi identități. Numele lor primesc porecle ce semnifică aspirația lor la casta unor războinici, a unei elite militare, porecele fiind un însemn al puterii: Câinele, Boxerul, Cobra, Șacalul, Puma, Monseniorul, Fulgerul, Campionul, Vipera, Rechinul, Tigru, Vampirul, Tarzan, Hercule etc. Toate aceste porecle sau pseudonime atestă o trăsătură aparte a militarului și în special a mascatului: gradul lui de brutalitate, măiestria în arta loviturilor. Astfel, Câinele este în penitenciarul Rahova mascatul care știe să bage groaza în deținuți numai mârâind și arătându-și dantura, Boxerul e mascatul care-l transformă pe arestat într-un sac de box, Monseniorul are arta schingiuirii rafinată, vorbind politicos, dar lovind năpraznic într-un mod calculat, rece, impersonal ș.a.m.d. Mascatii doresc să-și înscrie porecele într-o serie de personaje faimoase în breaslă; în ultimă instanță însă, efectul e de ridicol onomastic.

*Aceste nume de război sunt false, pentru că ei nu luptă corect împotriva unor războinici, ci înfruntă și batjocoresc niște trupuri și minți fragilizate. În acest fel, pretinsa castă militară de care aparțin e falsă, pentru că, în ultimă instanță, ei sunt niște lași: chinuie niște oameni care nu au cum să se apere ... După ce îl bat pe deținut – după **meci** – ei au pretenția ca cei doi parteneri să se comporte ca doi boxeri care nu trebuie să-și poarte ranchiună ... Mascatul este urmașul călăului din Antichitate și Evul Mediu²⁷.*

Îndoctrinarea presupune o perversiune a limbajului. Gardianul spune adesea că el nu pedepsește, ci face ordine sau execută ordinele superiorilor. Pe deținutul pe care tocmai l-a bătut, de fapt l-a operat, iar pe cel pe care l-a obligat să-și trădeze colegii – l-a făcut să cânte sau să ciripească. Această retorică defensivă și în același timp orgolioasă ține de încercarea de legitimare a existenței lor, prin apartenența la o instituție pretins nobilă: DGP, SRI, DIAS, SPIR, SIPA, Armată, Poliție etc.

²⁷ Ruxandra Cesereanu, *op. cit.*, p. 76, 81.

Complicitatea celorlalte cadre civile – și în special a medicilor – a existat dintotdeauna. Mengele este o poreclă dată deseori medicilor din penitenciare, prin analogie cu celebrul tortionar nazist. Existența lor ține de o falsă umanizare a sistemului. Atâta timp cât asistă la violențele din închisori fără să se opună lor, ei legitimează în fapt sistemul, conferindu-i valoare „științifică”.

Esența botezului constă în a-l adapta pe individ la mediu, în a-l rupe radical de lumea din care a provenit, în a-i distruge vechiul sistem de valori și a-i demonstra că închisoarea este singura ordine socială posibilă, singura deținătoare a adevărului pe toată durata șederii lui în instituție. Botezul produce identificarea mai rapidă cu rolul (de nepot, de sifon, de gardian, de mascat ș.a.m.d.) și reafirmă cu mai multă claritate sursele de autoritate, în ciuda deselor schimbări de personal sau de arestați din sistem. El are rolul de a-i familiariza pe noii veniți cu valorile și cultura organizației, cu structura de relații informale existentă, în care rolul „protectorului” este hotărâtor pentru destinul noviceului.

Botezul trebuie să producă o impresie puternică asupra noului venit în închisoare, de așa manieră încât el să contribuie la atragerea – din lumea lui de proveniență în interiorul zidurilor – a cât mai multor resurse materiale, financiare și relaționale. Deținutul trebuie să știe că viața lui depinde de cantitatea pachetelor primite, iar cadrele învață că trebuie să pună în slujba sistemului toate relațiile externe de care dispune, pentru a-și facilita cariera. De aceea botezul are rolul de a legitima sistemul existent și pe deținătorii puterii din cadrul acestuia.

2. RITUALURILE ADAPTATIVE

O dată „botezat”, noul venit învață cum funcționează sistemul de sancțiuni și privilegii. Acesta ajută la reconstrucția eului, puternic degradat în urma botezului. Regulile casei nu mai sunt privite cu dispreț, ignorate sau refuzate, ci cu interes crescut, în vederea identificării acelor mecanisme care îi pot facilita adaptarea. *Privilegiile din instituțiile totale, trebuie subliniat, nu constau în indemnizații speciale, în favoruri sau în valori, ci doar în absența privațiunilor pe care individul, în mod normal, nu se așteaptă să fie nevoit a le suporta. Conceptele înseși de pedeapsă și privilegiu nu sunt croite din stofa vieții civile*²⁸. Dreptul la vizită, legal permis oricărui deținut, poate fi pierdut, dacă autoritățile consideră necesar. Dreptul la hrană nu poate fi interzis, dar antipatia cadrelor îl poate aduce pe deținut în situația de a primi mai puțină mâncare sau de calitate mai proastă sau chiar de a-i fi dată în condiții umilitoare (în castroane infecte, aruncată pe jos, cu scuipat în ele etc.). Iar pe de altă parte, cadrele știu că oricând pot fi sancționate la salariu datorită unor plângeri aranjate, pot fi sărite la prime sau avansări, pot fi retrogradate sau mutate disciplinar pentru vini minore sau închipuite sau chiar excluse din sistem în baza unor aliniate legale periculoase: corupție, violență, furt,

²⁸ Erving Goffman, *op. cit.*, p. 54.

etc. De aceea, una din primele învățăminte este să-și păzească bine spatele. *Aici toți sunt cu ochii pe tine; fii și tu pe toată lumea. Să nu te lași surprins într-o discuție și, mai ales, să nu discuți combinațiile cu glas tare*²⁹.

Într-o lume a privațiunilor, ritualurile adaptative sunt ritualuri de exploatare a sistemului. Celulele au locuri privilegiate și locuri de pedeapsă, paturi ale veteranilor și paturi ale celor pedepsiți, dar cele mai multe sunt paturi ce se pot cumpăra și vinde. Există și celule ale recalcitranților și celule ale VIP-urilor, fiecare cu dotări specifice. De cealaltă parte, există pentru cadre posturi călduțe, la birouri, dar și posturi în care gardianul este permanent umilit, înjurat de deținuți, posturi care distrug stima de sine și sunt sursa unui stres puternic.

În ciuda egalitarismului afirmat public de conducerea penitenciarelor, viața din interiorul zidurilor este foarte diversificată, după cum diversificate sunt și condițiile de existență, care îi pun pe indivizi de condiții egale în poziții inegale. Consecința inegalităților este lupta pentru privilegii și evitarea sancțiunilor. Deși pedepsele sunt uneori foarte mari, ele nu sunt într-atât de radicale încât să facă să dispară interesul de a lupta pentru noi privilegii. Arbitrariul lor duce în unele cazuri la clacare. Unele cadre părăsesc instituția când consideră că nu mai merită efortul de a lupta pentru beneficii atât de mărunte, pe care le-ar obține cu ușurință de la altă slujbă din viața civilă. Deținuții nu pot însă părăsi prea ușor instituția. Două soluții bântuie uneori mințile celor care nu mai pot îndura nedreptățile și duritatea vieții carcerale: sinuciderea și nebunia. *De obicei deținutul înțelege că nu se va sinucide, dar gândul puterii de a-și da moartea îl fortifică. Rudă de gradul II a sinuciderii este automutilarea, des practică în sistemul punitiv. Deseori are sensul unui protest. Nebunia este și ea o ispită și o formă de eliberare din supliciu (chiar o formă de mântuire), dar deținutul nu poate avea certitudinea că ea va izbucni vreodată, pentru că nebunia nu poate fi controlată și provocată la comandă*³⁰. Au existat însă și cazuri când deținuții au clacat, fie din pricina bătailor, fie din imposibilitatea de a îndura batjocura și încălcarea demnității umane (cazul directoarei de la Creditbank, înnebunită în pușcăria din Rahova, a fost mediatizat în presă).

Ritualurile adaptative se traduc prin expresia des întâlnită: „a-ți face pușcăria ușoară”, adică posibilitatea de a crea condiții normale într-un mediu anormal: a avea un pat bun, o pătură bună, a putea bea cafeaua de dimineață, a putea comunica ușor cu ceilalți deținuți și cu familia, a putea telefona oricând, a fi tratat cu respect de către ceilalți etc. Înțelegerea importanței acestor ritualuri presupune descifrarea etapelor carierei penitenciare. Din această perspectivă, există modalități de exploatare a sistemului, specifice fiecărei perioade petrecute în închisoare. Primele vizează reconstrucția unei minime demnități și dispariția sentimentului de insuportabilitate. În fața abandonului familial și a ostilității celor din jur, arestatul formulează frecvente cereri și plângeri administrației pușcăriei: pentru mutarea

²⁹ Octav Bozîntan, *Hanul păcătoșilor*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2001, p. 96.

³⁰ Ruxandra Cesereanu, *op. cit.*, p. 167.

bătăușilor din celulă sau pentru mutarea lui în altă celulă, pentru obținerea unor medicamente specifice și pentru continuarea tratamentului început înaintea arestării, pentru comunicarea cu familia (în special cu copiii), etc.

Toate ritualurile adaptative au rolul de a-i arăta individului că el este în continuare stăpânul propriei sale vieți, că poate controla mediul înconjurător, precum și rolul de a-l imuniza în fața lumii sumbre dinăuntru. Ele îi readuc o preocupare sporită față de sine, vizibilă în utilizarea excesivă a unor parfumuri scumpe, a unor haine de firmă (pe care nu le poate folosi decât în interiorul celeulei, căci la ieșirea din ea este obligat să poarte uniforma specifică), a unor țigări rafinate, a unor cafele de calitate superioară etc.

Preocuparea pentru propria imagine continuă cu fabricarea unor povești despre sine cât mai impresionante: despre aventurile pe care le-a avut, despre relațiile cu sus-pușii vremii, despre succese, despre „adevărata” istorie a faptei care l-a adus după gratii. Deși nu sunt crezute, ceilalți își reprimă neîncrederea (poate pentru a stimula un comportament similar în cazul lor) și ajung să îl trateze pe colegul lor așa cum îi place lui să audă. Astfel, un individ e prezentat de ceilalți ca „omul lui Fane Spoitoru”, altul ca „dușmanul lui Cataramă sau al lui Iorgovan”, altul ca victimă a mafioților PSD-iști sau a escrocilor din justiție, un altul ca „directorul Bancorex” (deși a fost în realitate doar un contabil mărunț) sau „creierul FNI”, altul ca „eminența cenușie a marii lovituri de la firma X” ș.a.m.d. Fiecare tinde să construiască o legendă legată de persoana sa, în care a jucat rolul principal și în care un viitor măreț a fost frânt datorită unei neatenții sau a unui complot căruia i-a căzut victimă. Aceste povești cu final trist au rolul de a demonstra că persoana respectivă nu este o infractoare sau că nu merita să ajungă în închisoare.

Chiar și cadrele fabrică despre ele legende similare. În cariera lor profesională dinaintea angajării în sistem au lucrat cu cei mai mari oameni din țară sau din străinătate. Mascatul Vipera povestește oricui că a fost garda de corp a lui Ion Iliescu, iar mascatul Hercule are o poveste impresionantă despre cum a salvat el viața unor mari demnitari (ambasadori și parlamentari). Doctorul X se laudă cu participarea la mari congrese internaționale și își atârnă în cabinet pliantele înrămate în care e menționat numele său. Iar psiholoaga Y relatează iubirea ei cu marele Cristian Andrei – realizatorul emisiunii TV 9595 –, întreruptă brusc de o târfă care l-a obligat să se însoare cu ea.

Aceste legende trebuie să întărească oricui ideea că ei nu sunt niște ratați, scursuri ale breslelor din care fac parte, că trecutul măreț demonstrează că ei pot avea oricând un viitor pe măsură, iar prezența în această instituție se datorează fie unei pauze de celebritate, fie unei provocări intelectuale (deși rezultatele științifice ale unei asemenea provocări, concretizate în cărți, studii sau conferințe sunt nule sau de foarte slabă calitate). Modul în care își fac meseria în închisoare contrazice multe din relatările elogioase despre sine, iar colegii îi discreditează pe la spate permanent („dacă e așa deștept, ce caută aici?” sau „cum de n-a fost în stare să-i pună un diagnostic corect lui Z”?). Dar aceste povești sunt stimulate, deoarece

devin sursa unor slăbiciuni ce pot fi exploatate. O dată gădilat orgoliul doctorului prin stimularea repovestirii a mia oară a felului în care a făcut operația dificilă din anul 19xx, el va accepta mai ușor să facă mici favoruri colegului care l-a ascultat cu un prefăcut interes.

În paralel cu legendele romanțate fabricate de fiecare, circulă așadar și informațiile negative, pe care cei mai mulți încearcă să le ascundă, dar care răzbat fie din dosarele lor, fie din bârfele lansate de camarazi. În cazul unora, legendele proprii nu au nici o valoare. Violatorilor de copii nu le este permisă nici o scuză, nici o explicație, iar istoria violului este amplificată negativ până într-acolo încât arestatul este bătut, tăiat, furat, umilit cu orice prilej de către camarazi și nici cadrele nu se poartă mai bine cu ei. La fel, poveștile mascaților sau ale unor gardieni sunt ironizate, mai ales de către deținuți, în prezența altor cadre („băi animalule!”, „tu ești doar un milițian prost!”, „ce crezi că a găsit șeful statului la o brută ca tine?”).

Cum legendele sunt sursă a ironiilor și agasărilor, unii își dezvoltă mecanisme de apărare, de evitare a confruntării cu agenții stresanți. Când povestea romanțată a furtului e contrazisă de un „tovarăș” arestat pentru aceeași faptă, condamnatul va încerca să se mute în altă secție decât acesta, chiar și în alt penitenciar. Iar când un cadru a fost retrogradat pentru fapte de corupție, violență sau furt, va evita compania colegilor care cunosc bine cum s-au petrecut lucrurile și va căuta un suport social în acele persoane care îi încurajează stima de sine.

O altă componentă a ritualurilor adaptative este compensarea. Ea se referă la folosirea capacităților personale într-un anumit domeniu, pentru a echilibra eșecul. Fiecare persoană tinde să-și caute acele elemente care să-l facă atât de util, încât să se identifice cu ele și nu numai cu o poveste puțin crezută. Unul descoperă că știe să scrie scrisori frumoase familiei, altul că este un bun poet sau un cântăreț plăcut, un altul e cel mai bun bucătar sau cel mai bun tâmplar, reparator tv, instalator. Din rândul cadrelor, unul vorbește frumos și e pus purtător de cuvânt sau însoțitor al delegațiilor oficiale, altul se pricepe la calculatoare, iar unul e cel mai bun negociator cu deținuții în perioada conflictelor. Căutarea unei specializări aparte (nu neapărat certificată de diplome și legal dobândită) este o preocupare importantă a fiecărui individ din angrenajul carceral.

„Ancorele carierei”³¹ se dezvoltă prin încercări succesive și șanse care apar în primele luni de la intrarea în instituție. Pe măsură ce persoana capătă o identitate ocupațională mai clară, se formează percepția unui tipar distinct al talentelor, scopurilor, nevoilor și valorilor proprii. După Edgar Schein, există 5 tipare fundamentale: *competența tehnică/funcțională* (experiența anterioară în exercitarea efectivă a acelei munci), *competența managerială* (abilitatea de a coordona, de a influența și de a trata cu cei de la nivele mai înalte), *siguranța* (stabilitatea pe termen lung a postului și claritatea perspectivelor de avansare), *autonomia* (libertatea de mișcare și evitarea constrângerilor, chiar cu prețul renunțării la alte oportunități) și *creativitatea* (dorința de a inventa ceva care să fie realizarea lor

³¹ Edgar Schein, *Career dynamics*, Reading M.A., Editura Addison-Wesley, 1978, p. 11.

exclusivă). Așa cum ancora împiedică barca să plutească în voia valurilor, ancorele carierei penitenciare țin individul centrat pe anumite tipuri de activitate. Dacă unii își iau din întâmplare însărcinări incongruente, ancora carierei lor acționează, trăgându-i înapoi spre activități mai potrivite.

Deși cei mai mulți caută să își ancoreze cariera în activități care să aibă legături puternice cu ceea ce vor face după părăsirea pușcăriei, condițiile privative ale detenției produc uneori rupturi totale între modul în care este practică meseria în închisoare și modul în care e utilizată în afară. Absența materiilor prime și a pieselor de schimb presupune căutarea unor substitute care devin mai importante decât primele. Lipsa curelelor de transmisie la motoare duce la utilizarea unor cârpe înnodeate, iar căutarea cârpelor devine mai importantă decât căutarea curelelor firești. Cutiile de conserve au roluri funcționale atât de neobișnuite (din ele se pot face bibelouri, cuțite, ascunzători, cărți de joc etc.), încât nasc meserii neobișnuite, care nu au nici o căutare pe piața liberă. Iar cadrele devin atât de specializate în rutina activităților curente, dominate de siguranță și secretizarea oricăror fapte mărunte, încât își pierd abilitățile firești de comunicare și capătă sentimentul ratării pentru societate. Generalizarea activităților mărunte și neconforme cu standardele profesionale învățate în școală îi determină pe unii angajați interesați de profesionalizarea lor să părăsească rapid instituția, întărind astfel percepția selecției negative a personalului.

Nefiind o instituție ce favorizează perfecționarea membrilor săi în meserii utile și atractive din punct de vedere social, închisoarea compensează prin acordarea unor favoruri, unor beneficii. Acestea se obțin gradual, pe măsura modificărilor comportamentale și a viziunilor despre pușcărie, pedeapsă și rolul acestora în societate. În procesul de socializare carcerală, etapei de înjosire și de degradare a vechii personalități îi urmează faza reconstrucției eului, pe baza interiorizării unui nou set de convingeri despre lume și despre sine. Recompensele acestei interiorizări constau inițial în înlăturarea neplăcerilor și privațiunilor, dar ajung uneori până la crearea unor averi considerabile. Într-o primă etapă, fiecare va încerca să exploateze inegalitățile existente în folos propriu.

Pentru deținuți, confortul este dat de averea deținută în sacoșe. Ca și în cazul soldaților, care adună în valize bunurile care-i definesc statutul social, arestații înțeleg că umplerea sacoșelor personale (cu haine, alimente, țigări) reprezintă garanția pentru un trai mai bun, iar modalitățile de umplere sunt variate. *Zarurile aruncate pe cimentul spălătorului nu se odihneau nici ziua, nici noaptea. Sarsanalele se dublau, se triplau, se înzeceau, altele făceau implozie până la a nu mai conține decât aer, ele însele fiind mizate pe o ultimă mână, păguboasă și aceea. Până și cârpa trasă de la mașină, cu șiret la capăt, avea preț. Țigările se transformau în pâine, conservele în tricouri și chiloți, pozele porno în salam, zahărul în irezistibile hârtii de bancă, bune și ele când cumpărai de la gabor – alt pion al jocului – un post mai important, o mutare din cameră, ori o internare la infirmerie. Sau, de la cei mai mari, când vreun raport de pedeapsă se făcea dispărut din dosar... Cu bani poți cumpăra orice: băutură, mâncare, țigări, un post mai bun (zidar, zugrav, mecanic de întreținere, bucătar). Posturile fixe îți garantau un grad ceva mai mare de libertate și*

*posibilitatea unor combinații din care scoteai parale. Era o filieră întreagă prin care pantofii sau pulovărele civile se transformau în alimente, acestea în țigări sau conserve, altă valută forte. La rândul lor, erau revândute, redevenind bani. În funcție de suma cotizată, erai menținut pe post sau aruncat pe cursă, către alt penitenciar sau pe cameră, la neșolosiți. Prețurile creșteau în funcție de importanța a ceea ce voiai să faci. Ascunși în ciorapi, în chiloți, banii circulau ca la piață... Când treci de la foarte rău, de la îngrozitor și cumplit la mai puțin rău ți se pare că l-ai apucat pe Dumnezeu de un picior*³².

Funcționarea unei piețe negre, clandestine este posibilă atât datorită pachetelor primite de la familiile condamnaților, cât și bunurilor puse în circulație de cadre. Pentru asigurarea unui serviciu cât mai ușor, angajații alimentează această piață în special cu țigări, pe care le revând la un preț mai ridicat, dar pe care le și distribuie în schimbul unor favoruri. Piața neagră este condusă de „baroni”, selectați din rândul „șmecherilor”, cunoscuți și acceptați de autoritățile de rang inferior.

Pentru angajați, adaptarea la mediul penitenciar implică un proces de corupție. Închisoarea este o instituție care rulează sume de bani și bunuri de valori ridicate, iar trecerea unora dintre acestea în proprietate privată se produce treptat, pe măsura sporirii gradului de obediență față de conducere. Uneori acest proces este stimulat prin hotărâri ale administrației centrale. De exemplu, achiziționarea unei cantități lunare de carne din depozitele închisorii, la un preț modic sau chiar gratuit. Cine deschide site-ul oficial al administrației și împarte cantitățile de carne alocate de stat la numărul de deținuți obține o medie de aproximativ 2 kg pe săptămână – cantitate cu mult peste media consumului unui om normal. Dar deținuții nu primesc nici 100 gr/săptămână. Printr-o hotărâre a conducerii, cantitatea de carne alocată deținuților se împarte și angajaților, care pot primi gratuit sau pot cumpăra la preț nesemnificativ carne și alte bunuri. Această hotărâre a deschis poarta corupției, exproprierea fiind aproape totală, trecându-se în proprietatea angajaților sau rudelor acestora nu numai alimente, dar și alte lucruri de valori mai ridicate: calculatoare, materiale de construcții, etc. Spre exemplu, ciupercăria de la Jilava a încăput pe mâinile unei familii angajate în penitenciar, care cumpără ciupercile la prețuri de 7–8 ori mai mici și le revinde pe piața liberă, profitul neintrând în bugetul instituției, ci în buzunarele proprii și ale direcției. Iar din materialele de construcții primite pentru construirea unor noi penitenciare sau a unor secții noi, s-au ridicat impunătoare vile ale angajaților din conducerea penitenciarului, cu forța de muncă gratuită a arestaților (fenomenul a atins cote explozive în anii 1995–1996, fiind des prezentat în presă). Lucrările externalizate se dau (fără licitații sau prin licitații aranjate) rudelor care își înființează ad-hoc firme și care cotizează la direcția centrală pentru perpetuarea lor. Deseori pot fi văzute în fața sediului DGP camioane descărcând „mici atenții” pentru personalul administrației: lăzi de căpșuni, de mere, de carne etc.

³² Octav Bozîntan, *op. cit.*, p. 102–103.

Procesele de „rotunjire a veniturilor” nu sunt specifice numai mediului penitenciar. Presa a relatat deseori despre fenomene similare care se petrec în armată, în poliție, în SRI și în general în instituțiile statului care administrează bani publici. Ele nu sunt deci inițiate de o mână de răufăcători infiltrați în sistem, ci sunt generate, controlate și gestionate de sistem, cu complicitatea conducerii de la vârf. Procedeele de corupție a autorităților penitenciare au fost descrise mai amănunțit de Gresham M. Sykes³³ încă din 1958, ca ritualuri de exploatare a sistemului. Ele se petrec uneori chiar cu complicitatea unor arestați, care beneficiază de mici favoruri și care sunt folosiți ca paravan (garantează în fața comisiilor venite în control că au primit alimente din belșug și că au subtilizat chiar ei materialele de construcție cu ajutorul tovarășilor din afară). Cel mai adesea, ele se petrec departe de ochii deținuților sau ai cadrelor inferioare, fiind puse la cale cu cât mai puțini complici. Criminologii au demonstrat că regulile din închisori creează posibilitatea infracțiunii, a miturii și a corupției și generează nu o piață neagră, ci o multitudine de piețe negre în penitenciare, la care au acces doar anumite categorii de indivizi: există o piață neagră a tutunului, alta a locurilor de muncă în exterior, alta a alimentelor, a băuturilor, drogurilor, prostituției, dar și o piață în care autoritățile de la vârf își negociază bunuri de valori mult mai mari. Dacă în unele cazuri ele sunt menținute din necesitatea de a satisface nevoi elementare firești, în alte cazuri ele sunt create din dorința de îmbogățire rapidă a celor din fruntea închisorilor și acoperite legal de șefii DGP. De exemplu, într-un capitol din Raportul anual de activitate, intitulat hilar *Gestionarea judicioasă* (subl. ns., B.Ș.) a banilor publici³⁴, conducerea DGP justifică necesitatea achiziționării unor autoturisme luxoase pentru capii pușcăriilor locale și pentru liderii din administrația centrală.

De altfel, oricine va împărți bugetul și bunurile alocate de către stat anual acestei instituții la numărul de deținuți și cadre va fi uimit să constate că fiecărui individ din sistem îi revin lunar în medie sume de multe sute de euro, sume din care cei mai mulți nu primesc nici a zecea parte. Această constatare ne duce cu gândul la cunoscuta „lege a fier a oligarhiei” a lui Robert Michels, care demonstrează că cele mai multe bunuri tind să intre pe mâna cât mai puținor indivizi pe măsură ce instituțiile se birocratizează și se închid supravegherii externe³⁵.

³³ Gresham M. Sykes, *The Society of Captives*, Princeton, Princeton University Press, 1958, capitolul *Corruption of Authority*, p. 260–278.

³⁴ Vezi în acest sens „Revista Administrației Penitenciarelor din România”, primele numere din anii 2002–2004, în care sunt prezentate aceste fapte, mascate printr-o clasică limbă de lemn.

³⁵ Pentru Robert Michels, organizațiile dau naștere la o dominație a unor funcționari care, printr-un proces de „îmburghezire”, ajung să formeze o clasă aparte: oligarhia. Cu cât organizația se birocratizează mai mult – cum e cazul închisorilor – cu atât funcționarii se îndepărtează de scopurile pe care s-au angajat să se slujească și se orientează către scopuri personale, urmărindu-și interese deseori contrare celor oficiale. Ei fixează proceduri și regulamente care suprimă inițiativele particulare și care slăbesc controlul extern, dar îl întăresc pe cel inițiat de ei, ca sursă de îmbogățire, de dominație și de creare a unui statut social ridicat. Vezi Gordon Marshall (coord.) – *Dicționar de sociologie Oxford*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003, p. 362.

Ritualurile adaptative au deseori caracter ilicit, datorat nu atât mecanismelor de exploatare a sistemului, cât mai ales viziunii despre rolul închisorii și al pedepsei în societate, care impune o ruptură radicală cu exteriorul și căutarea bunăstării (chiar a fericirii) în interiorul zidurilor. Consecințele acestor ritualuri adaptative pot fi observate în statisticile oficiale, care prezintă România ca țara cu cel mai mare număr de recidiviști din Europa – deci de persoane care învață atât de bine să trăiască în lumea carcerală încât aceasta devine pentru ei singura lume posibilă. Fenomenul de „penitenciariizare” descris de Donald Clemmer³⁶ presupune nu doar o adaptare la condițiile din interior, ci și o deculturalizare, o pierdere a capacităților de a achiziționa deprinderi recent dobândite de societatea largă. Din această perspectivă, putem vorbi nu doar de o arestare a corpului condamnatului, ci mai ales de o arestare a gândirii. Într-o carte, Czeslaw Milosz laureat al premiului Nobel, spunea că oamenii ajung să-și redefinească viziunea despre sine și despre societate atunci când se fac presiuni asupra lor, acceptând tot felul de complicități și combinații pentru suportarea obstacolelor. *Dacă aceste obstacole ar fi îndepărtate dintr-o dată, s-ar trezi într-un vid care, poate, s-ar dovedi mult mai dureros*³⁷.

Din punct de vedere al eficienței, corectitudinii și normalității sistemului punitiv, ritualurile adaptative ar trebui să contribuie la reafirmarea integrității, demnității și valorii fundamentale a individului și nu la acceptarea viziunii, conform căreia deținutul este o scursură a societății și nici cadrele nu sunt mai presus, de vreme ce lucrează cu deșeuri și gunoaie. Ritualurile de adaptare ca forme de legitimare a puterii și ordinii sociale anterior instituite sunt însoțite de ritualuri contestatare, de rebeliune, care ventilează resentimentele acumulate de indivizii de pe treptele inferioare ale ierarhiilor și permit reînnoirea, remodelarea și reîmprospătarea formelor de adaptare care susțin sistemul carceral.

3. RITUALURILE CONTESTATARE

În viziunea funcționalistă, ritualurile care contestă ordinea instituțională (auto-mutilările, sinuciderile, evadările, răscările, grevele foamei etc.) sunt în mod consecvent interpretate ca o formă de perpetuare a sistemului, ca supape de siguranță care îngăduie oricărei opoziții să se disipeze, fără consecințe nefaste.

Pentru oficialități, existența acțiunilor contestatare se datorează faptului că regulamentele au conotații diferite pentru diferiți indivizi, nu datorită ambiguității acestora, ci bagajului intelectual al membrilor instituției. Pe de altă parte, crizele apar pe fondul inevitabilelor competiții dintre indivizi, generate ca urmare a traiului în comun într-un spațiu îngust, precum și a existenței alăturate a două stiluri de viață (a cadrelor și a deținuților) cu valori, idealuri și resurse diferite.

³⁶ Donald Clemmer, *The Prison Community*, Boston, Christopher Publishing House, 1940.

³⁷ Czeslaw Milosz, *Gândirea captivă*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 76.

Fiind inevitabile, riturile contestatare sunt de multe ori inițiate, planificate și controlate chiar de către cadre, ca forme de urgentare a luării unor decizii. Să nu uităm că din punct de vedere etimologic *krisis* înseamnă decizie în limba greacă. A decide înseamnă a adopta o concluzie definitivă asupra unui punct litigios. Aceasta implică o deliberare, un arbitraj între două părți aflate în cumpănă. Criza este o profundă reevaluare, impusă de incapacitatea de a alege, timp în care climatul organizațional este în continuă degradare.

Dintre formele de contestare ritualizate de autorități se remarcă *meciurile de fotbal* dintre cadre și deținuți. Această formă de conflict simbolic inițiat periodic în închisori oferă deținuților speranța schimbării raporturilor de forță, căci învingerea cadrelor se traduce în posibilitatea eliberării. Cel puțin a emoțiilor inhibitate și a disipării ostilităților. Organizarea meciurilor de către angajați are însă alte temeuri pentru aceștia – de a glorifica superioritatea lor.

Același rol îl au și *publicațiile închisorilor*, în care se permite difuzarea unor cântece „interzise”, a unor texte în argou sau a relatării greutății vieții de detenție (fără referiri personale însă). Aceste publicații – în fapt simple coli de hârtie prinse într-un dosar cu șină – circulă 2–3 zile prin celulele condamnaților, după care sunt confiscate de educatori și păstrate cu grijă pentru a fi arătate oricărui vizitator extern, ca dovezi ale libertăților de exprimare. În contrapartidă, autoritățile reacționează în paginile „Revistei Administrației Penitenciarelor din România”, omagiind la momente aniversare diverși angajați contestați.

Și *comunitățile terapeutice* sunt tot forme de dezamorsare a conflictelor. Deși privite cu dispreț atât de deținuți, cât și de cadre („ăia care se țin de mână”) și menținute într-o poziție marginală, „comunitățile” sunt alimentate permanent cu personaje incomode, violente sau care pun în discuție ordinea instituțională. Acestor persoane li se inoculează ideea că nemulțumirile lor (exprimate uneori gălăgios sau violent) sunt manifestări ale unei boli psihice, care necesită îngrijirea atentă a unor psihologi grijulii și înțelegători. „Comunitățile” îndeplinesc funcția de neutralizare a violențelor și nemulțumirilor, împiedicând crearea solidarității între deținuți prin extragerea din colectiv a liderilor și personalităților puternice și etichetarea lor ca indivizi cu tulburări psihice. Această etichetare nu este făcută fățiș; deținuților li se spune că au șansa să-și exprime toate nemulțumirile într-un cadru organizat și în fața unor specialiști valoroși, care pot contribui la schimbarea în bine a vieții carcerale. În spatele lor sunt însă lansate zvonuri că au devenit „sifoane”, „jeturi”, că „toarnă pe gușă” toate secretele la urechile cadrelor, fiind astfel proscriși definitiv și forțați să trăiască pe mai departe în „comunitate”, unde nu le rămâne decât adoptarea variantei oficiale a reeducării.

Tot în cadrul ceremoniilor contestatare controlate de autorități intră și *vizitele oficialităților sau ale reprezentanților ONG-urilor*. Imposibil de interzis, ele sunt pregătite cu minuțiozitate: bordurile aleilor sunt revopsite, bucătăriile sunt curățate și sunt scoase la înaintare acele persoane care sunt considerate un succes al reeducării, pentru ca vizitatorii să se poată convinge de respectarea standardelor

umane. Aceștia sunt plimbați pe trasee dinainte stabilite, oferindu-li-se spre observare celulele de „protocol” și locurile de mândrie instituțională, ocolindu-se cu grijă zonele și persoanele care pot macula imaginea ce se dorește a fi construită. Vizitatorilor li se omoară timpul prin așteptări îndelungate în birouri și prin bombardarea lor cu problemele unor deținuți senili, retardați sau bine instruiți, pentru a le dispare cheful de a inspecta WC-urile, celulele preventivilor, temnițele de pedeapsă sau alte locuri sensibile care ar putea contura o altă față a pușcăriei. Dacă vizitele unor personalități (din ministere, presă, ONG-uri, facultăți, institute de cercetare etc.) se perpetuează, acestea se bucură de o grijă specială, primind la plecare mici atenții, unele cadre forțat prietenoase oferindu-se să le conceapă rapoartele despre vizite, sau furnizându-le subiecte interesante dar deloc periculoase pentru siguranța instituției. Cei interesați să viziteze penitenciarele sunt de multe ori împiedicați, cererile lor fiind refuzate sau aprobate cu mare întârziere³⁸, iar la vizite le este dificil să stabilească contacte cu acei deținuți inteligenți, care pot prezenta în mod coerent aspectele vieții de detenție. VIP-urile intens mediatizate (Miron Cozma, Fănel Păvălache sau diverși directori, avocați, patroni etc.) sunt ținute la distanță, vizitatorilor spunându-li-se că acestea refuză să vorbească cu ei, deși ceilalți arestați le transmit dorința lor de comunicare. Atunci când scopul vizitei îl reprezintă discuția cu un deținut anume, acesta este rapid făcut prezentabil (îmbrăcat într-o uniformă curată, parfumat, spălat și bărbierit), scos din celulă (ca vizitatorul să nu poată dicuta cu arestatul în mediul lui) și nelăsat niciodată singur, supraveghetorul având sarcina să țină situația sub control. Deși toți își dau seama imediat că li se oferă o imagine cosmetizată a pușcăriei, atât deținuții cât și vizitatorii acceptă tacit această paradă instituțională ca una din puținele legături dintre cele două lumi, ce aduce o îmbunătățire, chiar dacă temporară, a condițiilor de trai (căci hrana e mai consistentă în acele zile, hainele sunt spălate și schimbate, ușile la WC-uri reparate, instalațiile refăcute etc.).

Tot în cadrul ritualurilor contestatate inițiate de cadre intră și *piesele de teatru* în care deținuții joacă diverse roluri, sau *spectacolele de folclor*, sau *slujbele religioase* – care adună invitați din exteriorul instituției, chemați să se convingă de faptul că în penitenciare totul merge bine. Asemenea manifestări rituale au loc destul de rar, pentru a naște emoții colective, datorită coloritului și pitorescului lor într-o existență cenușie, ternă.

Mai puțin controlate sunt manifestările de protest fătîș, ostilitățile ce îmbracă forme violente. Cele mai frecvente sunt *agresiunile verbale*. În general sunt folosite apelativele jignitoare, dar rar însoțite de reacții din partea cealaltă. Ele sunt

³⁸ S-a ajuns până într-acolo încât cercetătorii interesați să studieze fenomenele penitenciare trebuie să dea mită ca să obțină dreptul de a vizita anumite penitenciare (în altele accesul fiindu-le interzis, cum ar fi Jilava), cerându-li-se cu insistență să-și schimbe tema, în cazul în care aceasta ar deranja autoritățile din DGP. Cercetătorii sunt verificați și trebuie să manifeste multă bunăvoință și admirație față de politica aplicată de conducerea administrației, pentru a li se permite accesul la documente și comunicarea cu deținuții, fiind întotdeauna supravegheați cu atenție.

inițiate mai ales în prezența altor colegi. De față cu alte cadre, un angajat se va adresa unui deținut cu expresia „mișcă, țigane!”, însoțită chiar de îmbrânceli sau loviri ușoare. Iar un deținut nu va ezita să îl cheme pe un gardian cu „băi, milițian prost!” atunci când de față sunt și alți colegi de celulă. Aceste apelative sunt atât de des folosite, încât nu mai stârnesc reacții de protest decât atunci când individul este jignit în prezența colegilor de rang egal sau inferior. Familiaritatea apelativelor peiorative face greu posibilă menținerea unei distanțe sociale, mai ales în cazul persoanelor cu un nivel de instrucție școlară scăzut.

Înjurăturile și amenințările îmbogățesc paleta agresiunilor verbale. Ele sunt numeroase și de intensități variate. Atunci când îi este călcată în picioare stima de sine, individul „ia foc”, reacționând fie prin înjurături scrâșnite pe sub dinți, fie adresate direct, fie prin descărcări în colectiv, fie prin violențe fizice. Utilizarea frecventă a lor slăbește autocontrolul, gradul de responsabilitate, imaturizează individul din punct de vedere social și îl instabilizează emotiv-acțional. Ele întăresc sentimentele de inferioritate, care sunt compensate prin aspirația de a se pune în valoare și de a dobândi superioritatea³⁹. O cercetare făcută în 1996 pe loturi paralele de deținuți, gardieni și cetățeni liberi arată că în închisoare oamenii utilizează înjurăturile de 23 de ori mai mult decât cei aflați în libertate, rezultatele testelor CPI, EPI și Raven demonstrând că nu inteligența sau trăsăturile de personalitate sunt responsabile de această diferență, ci mediul penitenciar, care induce oamenilor din interiorul zidurilor *o tendință accentuată spre impulsivitate și un potențial agresiv ridicat; nivel de maturizare socială, capacitate de judecată și respect reduse, cu un autocontrol și capacitate de autodisciplinare mici; instabilitate emoțională și dificultăți în restabilirea echilibrului psihic, dereglări somatice difuze iar pe plan psihic stări de anxietate; egocentrism, centrare pe plăceri personale și distracții, nivel al eficienței intelectuale sub medie, nesiguranță de sine și interese înguste*⁴⁰.

Degradarea comportamentelor umane în închisoare – permisă prin ritualurile inițiatice și cele adaptative – continuă cu *agresiunile fizice*. După K. Lorenz și I. Eibl-Eibesfeldt, agresivitatea apare din dorința de conservare a personalității, fiind vitală pentru supraviețuirea într-un mediu ostil, care impune restricții în satisfacerea unor nevoi elementare: de hrană, adăpost, dragoste etc. *Tendința crescută spre comportamentul agresiv este urmarea caracteristică a aglomerării ... Traiul în mijlocul unor oameni pe care nu-i cunoaștem și nu îi dorim activează continuu sistemul combativ ... Suprasolicizarea nervoasă duce la decompensarea comportamentului social al omului*⁴¹.

³⁹ Alfred Adler, *Cunoașterea omului*, București, Editura IRI, 1996, p. 99–100.

⁴⁰ Florea Marius, *Trăsături personale și motivații subiective la infractorii instituționalizați*, în „Revista de știință penitenciară”, nr. 2(25) din 1996, p. 194–207. Înjurăturile sunt mai numeroase la persoanele tinere și scad semnificativ pe măsura înaintării în vârstă, atât la persoanele din penitenciar, cât și la cele libere (fiind deci și expresia unui teribilism lingvistic adolescentin), raportul ajungând la 4:1 în cazul celor trecuți de 50 ani.

⁴¹ Konrad Lorenz, *Așa zisul rău. Despre istoria naturală a agresiunii*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 28, 30.

Deși o serie de reglementări au rolul de a reduce manifestările violente, frecvența lor este în continuare ridicată, deoarece ajung să fie preferate în locul pedepselor oficiale. Întrucât sistemul penitenciar este organizat pe principiul pedepselor – măsuri aplicate de regulă copiilor și animalelor – indivizii își modelează comportamentele în așa fel încât să evite utilizarea sancțiunilor legale, dezvoltând la rândul lor o serie de sancțiuni, mai violente, dar mai puțin dezavantajoase. Astfel se pot explica numeroasele capace, castane, palme, bastâr, mistrii și celelalte tipuri de pedepse pe care le utilizează cadrele în relațiile cu deținuții și deținuții între ei. Oricât de largă și variată ar fi paleta agresiunilor utilizate, acestea sunt oricum preferate introducerii unor note oficiale în dosar, care ar însemna anularea posibilității eliberării condiționate sau a unor drepturi (la vizită, la pachet etc.). Întrucât spaima sancțiunilor planează și asupra cadrelor, pedepsele fizice creează chiar o complicitate între victimă și agresor. Când recalcitrării nu intră în acest joc, ei sunt mutați pe alte secții sau chiar în alte penitenciare, pentru a nu deveni exemplu și a atrage sprijinul celorlalți colegi.

Nu poate fi însă negată existența unor indivizi cu un potențial violent mult crescut, care găsesc în închisoare ocazia răzbunării pentru eșecurile din viață, descărcându-și agresivitatea asupra unor persoane mai slabe și lipsite de apărare. Existența unor oameni violenți și periculoși justifică măsurile de securitate și sistemele de pedeapsă. Ponderea lor este însă redusă, cele mai multe violențe fiind conjuncturale, generate de stresul vieții carcerale.

Incapacitatea apărării și dispararea instituie o serie de ritualuri de *autoagresiune*. Definite ca manifestări violente îndreptate împotriva propriului corp, autoagresiunile sunt susținute de o reducere de grade diferite a instinctului de conservare. Rănirile pe care și le provoacă indivizii iau forme diverse: cele mai multe sunt tăieturile pe corp și mai ales pe brațe sau gât, înghițirea unor obiecte dure (cuie, sârme, cozi de linguri, termometre, lame de ras, cioburi de sticlă) sau a unor substanțe toxice, amputarea unor degete, fracturarea unor membre, suturarea gurii sau a pleoapelor, înfigerea unor cuie în cap sau în alte părți ale corpului (în limbă, în urechi, între coaste, în organele genitale etc.). Frecvența acestora este uriașă: numai în primul semestru al anului 2001 medicii au tratat 348 bărbați, 65 minori și 19 femei (mai mult de 2 mutilări pe zi), estimarea lor fiind însă mult mai mare, căci numeroase tăieri ale venelor nu sunt raportate și nici acele autoagresiuni cu consecințe medicale reduse.

Motivele autoagresiunilor, identificate de psihologul Cristina Pripp de la DGP sunt: impresionarea personalului pentru a obține un beneficiu (de exemplu, mutarea în altă cameră), intimidarea altor deținuți, impunerea în ierarhia grupului de către noii veniți, evitarea unor agresiuni din partea altor deținuți mai puternici, manifestarea ostilității față de un membru al personalului, evitarea unei pedepse disciplinare, căutarea adeziunii colegilor de detenție, lipsa țișărilor și a imposibilității de a se împrumuta etc.⁴² Aceste motive întăresc convingerea că

⁴² Studiul este prezentat de Gheorghe Florian în *Fenomenologie penitenciară*, București, Editura Oscar Print, 2003, p. 109–110

autoagresiunile sunt consecința infantilizării, promiscuității și privațiunilor carcerale, căci în societatea liberă ar părea bizar ca un individ să se mutilizeze pentru beneficii atât de mici (în general, mutilările sunt o raritate în organizațiile civile, libere). În penitenciar ele sunt expresia insuportabilității. *Nu mai rezistă în bățai sau în celular, unde sunt uitați cu lunile. Singur între patru pereți îți vine să înnebunești. Sunt unii care găsesc câte un cui și, cu tocul de la pantof, dacă nu cu altceva, și-l bat în cap. Se taie cu sticle, cu lame sau cu ce găsesc. Fac uneori greva foamei,ăștia îi spun refuz de hrană, dar încep numărătoarea zilelor abia când nu te mai ții pe picioare și deja miroși a hoit*⁴³.

Din aceeași perspectivă trebuie să înțelegem și celelalte ritualuri contestatate: greva foamei, sinuciderile, evadările, răscoalele. Criminologii au demonstrat demult că regulile produc proteste, datorită conceptualizării diferenței ca delincvență, regulile fiind în fapt expresia legitimării autorității celor ce dețin puterea în penitenciar. *Greva foamei* este ritualul de protest prin care un individ își exprimă nemulțumirea față de încetineala cu care i se rezolvă situația juridică sau față de tratamentul arbitrar, care-i lezează demnitatea. Este remediul găsit pentru rezolvarea nefericirilor provocate de instituție, cu efecte deseori întârziate, considerat ca un „șantaj” căruia nu i se acordă o semnificație deosebită decât atunci când acțiunea se prelungește peste limitele care afectează funcțiile vitale ale organismului. În general, greva foamei este o acțiune cu șanse scăzute de reușită, fiind imediat stopată de cadre prin amenințarea cu transferul grevistului într-un alt penitenciar din colțul opus al țării în cazul continuării ei.

Dacă acțiunile protestatate menționate până acum au legătură aproape exclusivă cu condițiile detenției, *sinuciderea* este expresia radicală a neputinței, remediul definitiv al nefericirii, cu legături puternice și în ceea ce privește relațiile cu familia, sensibil deteriorate. Aserțiunea lui E. Durkheim conform căreia *sinuciderea variază proporțional cu gradul de integrare în grupul social căruia individul îi aparține*⁴⁴ este continuu confirmată în închisori, datorită lipsei de importanță, inutilității, neacceptării, îndepărtării sau excluderii din grup și din familie. Cercetările efectuate în penitenciarele din Franța, Marea Britanie, SUA, Canada și Australia au confirmat că rata sinuciderii este semnificativ mai mare în rândul deținuților decât în rândul populației libere. Suicidul este constatat mai ales la bărbați, la tineri, celibatari, arestați preventiv sau condamnați la pedepse mari, la puțin timp de la încarcerare, cu predilecție în ziua de sâmbătă, alegând spânzurătoarea ca metodă favorită, iar ca locație – spitalul sau izolatorul.

Într-o lucrare cunoscută, Sorin M. Rădulescu îl citează pe Jack Douglas (*The Social Meanings of Suicide*, Princeton University Press, 1967) care spunea că *acțiunile suicidare pot servi ca mijloace de dobândire a compătimirii celorlalți, de stărnire a sentimentelor de simpatie, milă și compasiune, sentimente pe care însuși sinucigașul le împărtășește cu ceilalți, autocompătimindu-se; acțiunile suicidare*

⁴³ Octav Bozîntan. *op. cit.*, p. 43.

⁴⁴ Emile Durkheim, *Despre sinucidere*, Iași, Editura Institutul European, 1991.

pot avea și semnificația culpabilizării (blamării) altora pentru autosuprimarea vieții, servind, astfel, ca mijloc de răzbunare⁴⁵.

Ponderea crescută a sinuciderilor în închisori este pusă de specialiști în corelație cu noua semnificație pe care corporalitatea subiectului o dobândește odată cu încarcerarea. Fiind obiectul preocupărilor altor persoane (supraveghetori, medici, ofițeri, psihologi etc.) *corpul dobândește valoare nu doar pentru sine (ca mijloc de comunicare) ci și pentru ceilalți, care sunt obligați să se ocupe de el, aceiași care îl supun frustrărilor (privațiunilor). Devenind o valoare, el poate fi atacat de individul însuși prin forța de care dispune, corpul devenind mijloc de presiune asupra altora de vreme ce ceilalți au responsabilitatea de a-l supraveghea și de a-l îngriji, dacă el are nevoia aceasta... Corpul devine astfel singura armă de care subiectul dispune în încercarea sa de a lua în stăpânire relațiile sale, de a scăpa de poziția pasivă pe care o resimte ca prea angoasantă*⁴⁶.

Considerate ca forme ale șantajului emoțional, semnalele pe care sinucigașul le dă pentru a-și face cunoscută intenția sunt tratate cu interes redus. Tentativele de sinucidere sunt mult mai numeroase și apar de regulă pe fondul alcoolismului, farmacodependenței sau tulburărilor de personalitate, care induc stări depresive, iar modalitățile de intervenție pentru descărcarea tensiunilor sunt reduse într-un mediu închis.

Evadarea ca formă de protest împotriva încarcerării este soluția care bântuie mintea fiecărui deținut, dar care este abandonată imediat, datorită conștientizării faptului că va fi prins imediat și va suporta o serie de consecințe neplăcute: pierderea unor drepturi, suplimentarea pedepsei etc. Deoarece sancțiunile se abat nu numai asupra evadaților, ci și asupra gardienilor responsabili cu paza lor (și chiar asupra comandanților închisorii și secției respective), autoritățile au instituit mecanisme severe de supraveghere, care au făcut ca România să fie țara cu cele mai puține evadări din Europa: o singură evadare în anul 2004. Excesivele resurse alocate siguranței au redus oportunitățile de evadare, iar pedepsele aplicate colegilor de celulă pentru că nu au sesizat din timp acțiunea, au transferat o parte însemnată din atribuțiile de control în mâinile deținuților.

Ritualurile contestatare grave sunt rare în penitenciarele românești, în ciuda stării cronice de nemulțumire. Grevele și acțiunile de protest sunt reprimare imediat, deoarece relatarea lor în presă atrage consecințe negative asupra întregului personal. Acțiunea recentă a tinerilor deținuți de la Craiova care s-au baricadat în celulă și și-au dat foc în semn de protest pentru sustragerea unor bunuri din pachete de către cadre a întărit și mai mult vigilența autorităților.

În ultimii 15 ani au avut loc în penitenciarele românești doar două *revolte* de mare amploare, în 1989 și 1997, pe fondul pierderii puterii de către autoritățile

⁴⁵ Sorin M. Rădulescu, *Devianță, criminalitate și patologie socială*, București, Editura Lumina Lex, 1999, p. 241.

⁴⁶ Marina-Sorina Țogoie, *Tentativa suicidară și suicidul în mediul penitenciar. Semnificații și modalități de prevenire*. În „Revista Administrației Penitenciare din România”, aprilie 2002, p. 74.

vremii. Actele de nesupunere colectivă au fost tolerate și stimulate de o serie de cadre din conducerea centrală, interesate de crearea unui climat de haos în rândul societății libere. Nu este întâmplător faptul că revolta din 1989 a început la Jilava pe 17 decembrie, înaintea revoltei populare a bucureștenilor și în același timp cu cea a timișorenilor („Revoluția română a început în pușcărie” – spun cu ironie cadrele, referindu-se la acele evenimente). Decizia de interzicere a mijloacelor de informare și zvonurile lansate că deținuții vor fi trimiși să lupte împotriva ungarilor care vor să ia Ardealul, sau că s-a dat deja un decret de liberare, pe care Ministerul de Interne refuză să-l pună în aplicare – au creat climatul de nemulțumire care a aprins scânteia revoltei din 1989. Interzicerea măsurilor de intervenție, chiar și a celor de mutare disciplinară în alte instituții a arestaților rebeli a întărit ideea că revoltele au fost stimulate de conducerea DGP. Întinderea ei pe o perioadă mai lungă de o lună a permis înlăturarea acelor cadre incomode din Ministerul de Interne și a facilitat ascensiunea forțelor de securitate în structurile de conducere ale DGP – fenomen care s-a generalizat în anii imediat următori în întreg sistemul penitenciar.

Scenariul pus la cale în 1989 a fost aplicat și în cazul revoltei din 1997. Pe fondul pierderii puterii de către PDSR și al previzibilelor schimbări din sistemul punitiv, cadrele au favorizat extinderea revoltei în toate penitenciarele din țară: deținuții au fost stimulați – cu ajutorul zvonurilor despre posibilele eliberări condiționate și despre agravarea imediată a condițiilor de trai – să intre în greva foamei; televiziunile și presa au fost chemate să transmită largi reportaje; liderii PDSR Rodica Mihaela Stănoiu și Ortansa Brezeanu au amplificat tensiunile prin vizitele în penitenciare și prin susținerea greviștilor, dar și a intervențiilor brutale imediate. De altfel, chiar secretarul de stat de la Ministerul de Justiție, D. Clocotici, afirma în presă („România Liberă” și „Ziua” din 21 februarie 1997) că „acțiunea e pusă la cale de grupări ostile actualei puteri pentru a acredita ideea că puterea nu e în stare să gestioneze țara”, „faptul că revendicările deținuților de la diferite penitenciare sunt identice ne duce la concluzia că există o acțiune concertată și că deținuții sunt manipulați”, suspiciunile îndreptându-se în mai multe direcții: gardienii – din dorința de a opri demilitarizarea, Ministerul de Interne – din dorința de a avea din nou în subordine DGP, structurile de securitate – pentru a opri valul înlocuirilor cu personal civil și PDSR – pentru a-și menține controlul în sistem prin oamenii amplasați în posturi cheie. Și rapoartele APADOR-CH au arătat că personalul a încurajat deținuții, interzicând intrarea în penitenciar a reprezentanților ONG-urilor de specialitate și reprimând sălbatic „prin tratamente inumane și chiar tortură”, în ciuda Planului-Cadru aprobat de conducerea Ministerului de Justiție.

Analiza celor două revolte ne duce la concluzia că ele nu puteau să aibe loc fără complicitatea la vârf a cadrelor din conducerea DGP (de altfel, orice „mascat” se mândrește că poate reprima singur orice revoltă, fără ca lumea din afară să ia cunoștință de ea, dacă este lăsat să acționeze). Ele nu au avut rolul de a îmbunătăți condițiile vieții din închisori, ci de a opri valul reformativ: au sporit militarizarea, în ciuda iminentei demilitarizări, au înăsprit libertățile arestaților, au sporit salariile

și beneficiile cadrelor, au dus la lichidarea fizică a deținuților incomozi, au înlăturat specialiștii liberali din posturile de decizie sau chiar din sistem, au menținut politizarea instituită abuziv după 1990, arătând oricărui individ din conducerea țării cu pretenții reformiste că măsurile pe care le va lua se vor izbi de o nouă revoltă, chiar mai radicală.

Discutând cu oameni din conducerea închisorilor despre posibilitatea trecerii acestora în subordinea administrației locale, reacția lor a fost violentă: „dacă vor și șefii – e OK; dacă nu, le arătăm noi primarilor: îi aducem în pușcării și scoatem deținuții pe platou. Să le dispară cheful să pună laba pe noi. Punem de-o grevă de-i înnebunim”. Afirmatia a fost făcută de o persoană din conducerea penitenciarului Rahova și întărită de cadre superioare din Iași, Focșani, Gherla, Giurgiu, Jilava – semn că un scenariu pentru o posibilă revoltă a fost deja elaborat. El a fost chiar prezentat de un ofițer al forțelor speciale, pe etape: **1.** crearea unei atmosfere tensionate pe secții (spaima transferurilor iminente); **2.** aplicarea severă a regulamentelor (sanționarea excesivă a deținuților și a cadrelor); **3.** introducerea unor decizii arbitrare (mai ales legate de liberarea înainte de termen); **4.** generalizarea ambiguităților (în ce privește programul zilnic, permanent modificat); **5.** lansarea zvonurilor (despre gravele deteriorări ale vieții care vor urma curând); **6.** pregătirea din timp a cadrelor de rezervă; **7.** utilizarea presei pentru amplificarea grevei la întreg sistemul carceral; **8.** stimularea libertăților de comunicare și de asociere (dezvoltarea schimburilor pe „caleașcă” și mărirea orelor de plimbare); **9.** identificarea potențialelor victime și stimularea lor să declanșeze acțiunile prevăzute; **10.** intervenția în forță pentru menținerea controlului.

Departate de a reprezenta un mare pericol, ritualurile contestatare sunt un mijloc de reafirmare a legitimității autorităților. Ele se bazează pe construcția simbolică a felului în care este percepută închisoarea: un loc al criminalilor și răufăcătorilor, care trebuie definitiv izolați de societate. Ritualurile contestatare publice reîntăresc aceste concepții, șubreze de rapoartele liberale ale ONG-urilor. Spectacolul luării unor ostatici din rândul cadrelor impresionează opinia publică, aceștia fiind prezentați ca întruchiparea ordinii sociale arestate. Manipularea deținuților pentru a comite astfel de fapte are loc tot printr-un proces de transformare simbolică, sechestrarea cadrelor semnificând arestarea guvernului care i-a aruncat pe deținuți în închisoare. Se adoptă simbolurile justiției de stat, însă cu sens inversat. Ostaticul nu este răpit, ci arestat și judecat de „tribunalul poporului”. Deși nu au speranța înlăturării definitive a abuzurilor, deținuții își doresc aducerea lor la cunoștința publicului, necunoscând faptul că orice acțiune a lor este reinterpretată ca fapt terorist, huliganic sau criminal.

Ritualurile contestatare ascund și dezvăluie, tulburând și clarificând în același timp. Subminează autoritatea, pentru a o reîntări în forță, după o eliberare a tensiunilor. Recreează solidaritatea prin reafirmarea superiorității regulamentelor. Generalizează sentimentele de vină, pe care le înlătură apoi prin cele de obediență. Reduc nivelul de anxietate și dau oamenilor impresia că au totuși un control asupra vieții lor. Atrag atenția publicului, dar o abat în direcții controlate. Fără ele, sistemul însuși nu mai are sens.